

Gschwindt Balázs¹

A hallás és a ritmusérzék fejlesztésének lehetőségei sérült (SNI) gyerekek körében Antal-Lundström Iona fejlesztő zenepedagógiáján alapuló alsó tagozatos zenei tankönyvek tükrében

---

¹ Ének-zene tanár, gyógypedagógus

1. Absztrakt

Tanulmányomban a sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók zenei hallásának és ritmusérzékének fejlesztési lehetőségeit elemzem az alsó tagozatos ének-zene oktatás tükrében. A kutatás elméleti kiindulópontja, hogy a zenei hallás- és ritmusfejlesztés olyan komplex tevékenységrendszer, amely meghatározó módon járul hozzá a kognitív, érzelmi, szociális és motoros funkciók fejlődéséhez. Munkám során Antal-Lundström Ilona fejlesztő zenepedagógiai koncepciójára, valamint a zene transzferhatásait vizsgáló nemzetközi kutatási eredményekre támaszkodom.

A szakirodalmi áttekintésben részletesen kitérek a zene és a beszéd észlelésének neurológiai párhuzamaira, hangsúlyozva, hogy a zenei képességek evolúciósan és egyéni fejlődésünkben is megelőzhetik a verbális készségeket. Elemzésemben hangsúlyos szerepet kapnak azok a szenzitív időszakok – a korai gyermekkortól az alsó tagozatig –, amelyek során a célzott zenei fejlesztés a leghatékonyabb, és amelyek kulcsfontosságúak a fejlődési vagy kognitív zavarok enyhítésében. Külön figyelmet szentelek az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek ritmikai készségeinek, rámutatva a játékos gyakorlás, a mondókák és a testhangszer, az ütőhangszerek fejlesztő erejére.

Kutatásom központi része egy kvalitatív tartalomelemzés, amelyben a 2020-as Nemzeti alaptantervhez készült „Hangok játéka” kötettel induló tankönyvcsalád módszertani felépítését és feladattípusait vizsgálom. Feltárom, hogy e speciális tananyag miként integrálja a ritmikai- és hallásfejlesztést a különleges bánásmódot igénylő tanulók mindennapi nevelésébe. A tankönyvcsalád elemzése során beazonosítom azokat a specifikus játékokat és gyakorlatokat, amelyek elősegítik a zenei anyanyelv elsajátítását és a kognitív kontroll funkciók javítását.

A tanulmányt gyakorlati példák bemutatásával teszem teljessé, szemléltetve a vizsgált módszertan tanórai alkalmazhatóságát. Összegzésként olyan gyógypedagógiai következtetéseket fogalmazok meg, amelyek alátámasztják a zenei nevelés nélkülözhetetlen szerepét az SNI-tanulók személyiségfejlődésében, kommunikációs készségeik javításában és társadalmi integrációjuk elősegítésében.

Kulcsszavak: SNI, kvalitatív kutatás, Hangok játéka, Antal-Lundström Ilona, hallásfejlesztés, ritmusérzék, gyógypedagógia, kognitív fejlődés, zenei nevelés

2. Bevezetés és célkitűzés

A zenei hallásfejlesztés, a ritmusérzék fejlesztése több tevékenységet foglal magába. Ezek a tevékenységek hozzájárulhatnak a kognitív, az érzelmi, a szociális és a motoros fejlődéshez. Lehetnek, passzívak, például zenehallgatás, vagy aktívak, mint az éneklés vagy a hangszerjáték (főképp test zene). Serkenthetik a kommunikációt, támogathatják az érzelmi kifejezést és hozzájárulhatnak a szociális kapcsolatok építéséhez (csoportban zenélés).

A zene háromféleképpen jelenik meg a tanítás-tanulás folyamatában: lehet befogadó, illetve reprodukáló, valamint alkotó aspektusú. A zene sajátossága, hogy azonnal és tulajdonképpen bármiféle előfeltételek, tanulmányok nélkül is elér a lélek legmélyére. A zene épp úgy az ember sajátja, mint a nyelv (Janurik-Antal-Lundstöm-Józsa, 2018). Az emberi kommunikációba beletartozik a zene is (Cross, 2014). Érdekes, hogy a kutatások szerint a zenei képességek sokkal korábban alakulnak ki, mint a beszéd képessége (Janurik-Antal-Lundstöm-Józsa, 2018). A zene és a beszéd érzékelése a hallás területén a két legmagasabb szintű érzékelési folyamat közé tartozik. E két akusztikus stimulus, melyek az általunk észlelt két legösszetettebb hangmintázatot képezik, számos jellemzőben egyezik, ugyanakkor számos tekintetben különbözik is egymástól. Mind a beszéd, mind a zene esetében jellemző, hogy információt közvetítenek, és meghatározott struktúrával, szerkezettel rendelkeznek. A beszédhangok szavakba és mondatokba szerveződnek, míg a zene, a zenei hangok építkezésének alapegysége a hang, ami motívumokká áll össze, amiből aztán nagyobb egységekbe szerveződik, dalokká, zeneművekké (Janurik, 2008). A kutatások kijelölnek egy szenzitív időszakot az óvodától az alsó tagozatig, ahol a fejlesztés a leghatékonyabb lehet: az óvodai neveléssel és az iskolai tanulás kezdetével esik egybe ez a fogékony életszakasz. Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy az óvodai és az alsó tagozatos zenei nevelésnek, kiemelt jelentősége van, ami amellet, hogy nagy lehetőség, nagy felelősség is egyben (Janurik-Józsa, 2015). Az is egyre inkább köztudott tény, hogy a neurológia, a gyermekpszichológia és a korai fejlesztéssel foglalkozó kutatások még korábban, nullától hároméves korig határoznak meg egy még szenzitívebb időszakot, ahol sok fejlődési, vagy kognitív zavar is reverzibilissé válhat (Egyed, K. 2011). Számos tanulmány kimutatta a zene transzferhatását, ami fejlődést gyakorol például olyan területekre, mint az intelligencia, a munka memória, vagy az olvasás és a matematika. Vizsgálatok szerint az enyhén értelmi fogyatékos gyermekeknél a zenei készségek tekintetében számottevő lemaradás mutatkozik. Arra is rámutattak velük kapcsolatosan, hogy érdemes kiemelt figyelmet szentelni a ritmikai készségek, a ritmus érzékelés és reprodukció fejlesztésére. A ritmikai készségek játékos fejlesztése szempontjából

kulcsfontosságú a mondókákon és dalokon keresztül történő gyakorlás, amely magában foglalja a ritmikai egységek felismerését, osztinátók alkalmazását, rögtönzést és ritmuskíséretet. Az egyszerű ütőhangszerek széles választéka is kiváló eszköz lehet a ritmikai fejlesztés sokoldalú támogatására (Janurik-Józsa, 2017).

Így a fent említett szenzitív időszakot figyelembe véve, az alsótagozaton vizsgálódom, és a sérült gyermekek sajátosságait veszem alapul. Célom, hogy feltérképezem, hogy a sajátos nevelési igényű gyerekek számára írt hivatalos, 2020 Nemzeti alaptantervhez készített énekzene tankönyvcsaládban a ritmikai- és a hallásfejlesztés milyen feladatokkal, játékokkal jelenik meg,

3. Szakirodalmi áttekintés

A XX. században többen is építettek pedagógiai elgondolásokat a ritmika fontosságára, mint pl. Dalcroze, Ward, Montessori, Steiner, de mindegyikük a maga módján gondolta megvalósítani azt, például tánccal vagy euritmiával (Andorka, 2013). Így a téma eléggé szerte ágazónak mutatkozik, de csupán Kodály Zoltán és Carl Orff zeneszerzők, s Antal-Lundström Ilona zenepedagógusok dolgoztak ki a teljes életkori spektrumot végig követő zenepedagógiai koncepciót.

A szakirodalom vizsgálata négy részből áll. Elsőnek meghatározom a fejlesztések alanyát, a sérült gyermeket. Majd a fejlesztés eszközét a zenét, annak hatását a gyermekekre, a sérült gyermekekre. A következő két rész a tudományos alapokra felépített zenei koncepciókat dolgozza fel, figyelembe véve a sérült gyermekek hiányosságait, speciális igényeit, zenei nyelven szólva a ritmust és a hallásfejlesztést.

3.1 A sajátos nevelési igényű gyermekek fogalma

A nemzetközi szervezetek jogvédő munkája révén a fogyatékoság kifejezés teljesen átformálódott és a magyar köznevelés bevezette a sajátos nevelési igényű gyermek vagy tanuló, röviden SNI fogalmát. sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló kifejezés használatát. Először az – 1993. évi LXXIX. törvényben jelenik meg, majd kiegészül a 2011. évi CXCV. törvényben a kiemelt figyelmet igénylő gyermek fogalmával.

- a sajátos nevelési igényű gyermek, tanulók SNI
- a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló BTMN
- a kiemelten tehetséges gyermek, tanuló (CXCV,2011)
- a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény bevezeti a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek vagy tanuló fogalmát (Gyermekvédelmi törvény.1997)

Sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló (SNI): „az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján, mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.” (CXC,2011, 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 5. § 1. b)

Ilyen különleges oktatási szükségletek lehetnek: érzelmi és magatartási nehézségek pl.: viselkedési zavarok, tanulási nehézségek pl.: diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, autizmus spektrumzavarral élők. A Nemzeti Alaptanterv sajátos nevelési igényű gyermekekre készített kerettanterve különböző lehetőségeket biztosít a tanulók számára: hosszabb időszavakat, fogyatékosággal összeegyeztethető tartalmakat, követelményeket, alternatív kommunikációs módszereket és eszközöket, siket tanulóknak a magyar jelnyelv elsajátítását, beépítését az oktatásba (OH NAT, 2020). A témaköröket szintén a sajátos nevelési igényű tanulókhöz adaptálják, esetleg eltérő rendszerben értelmezik. A célok a pszichés funkciók fejlesztésére helyeződnek át, az alsóbb évfolyamokon lényeges a személyiség stabilizálása, egészséges énkép kialakítása (OH NAT, 2020).

2.2. A zene, mint fejlesztő eszköz

Fontos, hogy tisztázzuk, hogy a zene, a zenei aktivitások, a zenei tevékenységek milyen pozitív hatásokat fejtenek ki a gyerekekre.

A nemzeti kerettanterv az identitástudat kialakítását és a személyiségfejlődés segítését, formálását nevezi meg az ének-zenei nevelés fontos momentumaként. Ki kell alakulnia a tanulók zenei anyanyelvének, hogy ez által hazájukhoz, nemzetükhöz értelmileg és érzelmileg egyaránt kötődjenek (OH NAT, 2020). Ebben a kontextusban is beszélhetünk a zenéről, mint fejlesztő eszközről, ami természetesen fejlesztőleg hat a sérült gyerekekre, de ennek a folyamatnak nem eszköze a zene, hanem célja. Emocionális viszonyrendszerbe helyezése, vagy hangszerjáték, ha csak idiofon hangszerről is beszélünk.

A zene, mint a többoldalú fejlesztő eszköz, a kognitív kontrollfejlesztés, a regenerálás, rövid, intenzív, célzott foglalkozássorozat, nem kell, hogy a résztvevőnek zenei jártassága legyen. A zenének, mint eszköznek a kognitív területekre gyakorolt hatásmechanizmusát egyre inkább fedezik fel és használják a gyógypedagógiai fejlesztések eszköztárában (Varga, 2022). A kutatások a végrehajtó funkcióra gyakorolt zenei aktivitások kedvező hatását mutatták ki, ez egy komplex kognitív konstrukció, azaz egy, a kutatók által elfogadott absztrakt ötlet, kognitív folyamatok elemzésére. Ezért a konstrukciók gyakran elméleti kereteket biztosítanak a kutatáshoz, és nem feltétlenül közvetlenül megfigyelhetők vagy mérhetők, ez a célorientált

viselkedés szabályozásáért felel. A figyelem fenntartását szabályozza, segít alkalmazkodni a környezet változásaihoz, az eltérítő tényezőket tolerálni, az esetleges viselkedési válaszok következményeit mérlegelni, a múlt tapasztalásait beépíteni és alkotni jövőt, ez az úgynevezett célorientált viselkedésszabályozás. A tudomány főként három alapvető végrehajtó komponenszt emel ki: a gátlást (kontroll) cél tekintetében nem releváns ingerek, viselkedési minták elnyomása, a munkamemóriát, az információ fenntartása, esetleges fejlesztése, a kognitív flexibilitást a mentális repertoár, vagy stratégiák közti rugalmas célorientált váltás lehetősége (Rohár-Martón, 2020). A gyógypedagógiában, a fejlődés-neurológiai rendellenességekhez használható a leginkább, mint az autizmus spektrum zavara, a figyelemzavaros hiperaktivitási zavar és a specifikus nyelvfejlődési zavar. A kognitív kontroll fókuszált gyakorlással fejleszthető a zeneterápiában, ez a folyamat újszerű, valamint költségkímélő, és nagy általánosságban alkalmazható. (Varga, 2022) Az észlelés, a figyelem, a tanulás, az emlékezés, és az auditív információ gyors feldolgozása csak néhány a pszichológiai folyamatok közül, amelyeket a zenei aktivitások, vagy a zenei befogadás, zenehallgatás stimulál, fejleszt (Varga, 2022). A zenei tevékenységek nagyon összetettek és sokoldalúak, sok különböző modalitás és magasabb rendű kognitív funkciók együttes működését feltételezik. A modalitás szó itt arra utal, hogy az információ vagy élmény hogyan jut el az emberi érzékszervekhez és hogyan érzékeljük vagy dolgozzuk fel azt. Például a modalitás lehet a látás, hallás, tapintás, ízlelés vagy szaglás. Ezek az érzékszervek különböző módon reagálnak az ingerekre, és az agyunk különböző módon dolgozza fel az ezekből érkező információkat. Ez azt jelenti, hogy a zenei tevékenységek részt vesznek a hallásban, de a látásban, az érzelmekben és egyéb kognitív folyamatokban is. Az általuk előidézett viselkedési, strukturális és funkcionális változásoknak hosszú időtartamú hatása lehet, ami napoktól akár évekig is terjedhet. A Cooper által hivatkozott tanulmány szerint ezek a változások egy nagyon széles skálán mozognak (Cooper, 2019).

A zenének a nagyfokú fejlesztő képességét a transzferhatás adja, ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a régebbi tanulási szituáció hat az újabbra. A transzferhatás oka a jól behálózott agyi neutrális régiókban kereshető, ezek számos más kognitív és percepció-motoros képességet támogatnak. A zene az agyi plaszticitást serkentésére hatékony eszköz, a zenedarabok megfigyeléssel, szorgalmas tanulással, sok órányi gyakorlással sajátíthatók el. Az agyi idegpályák közt új kapcsolódások jönnek létre, vagy aktiválódnak, de meg is szűnnek régi pályák (Varga, 2022). Az agy a zene hatására képes morfológiailag átalakulni, még akár időskorban is, ezt számtalan tanulmánnyal alátámasztották már. Ilyen például az úgynevezett Mozart effektus (Janurik, 2008), ennél Mozart két zongoraszonátájának 10 perces hallgatása után végzett Stanford-Binet intelligenciaskála 4. kiadásában szereplő vizuális-térbeli

feldolgozási képességeket mérő altesztjében pozitív rátával kaptak eredményeket. Igaz, hogy ennek szoros kötődését Mozart zenéjéhez később cáfolták, de a cáfolat is kimutatta a direkt kapcsolatot a zene és a térbeli feldolgozás között, valamint a zenetanulás és a matematika között (Varga,2022). Több kutatás is vizsgálta és bizonyította, szignifikáns eredményekkel, a zenetanulás és a tanulmányi eredmények pozitív hatását (Janurik, 2008). A nemzetközi szakirodalom tanulmányai szerint még a zenehallgatás is hozzájárulhat a kognitív képességek és a motoros készségek fejlődéséhez. Ezért például az agysérülés utáni rehabilitációban, a Parkinson-kór és az Alzheimer-kór kezelésében is hasznos eszközként szolgálhat (Varga, 2022).

2.3 Ritmus és hallásfejlesztés Kodály és Orff zenei koncepciójában

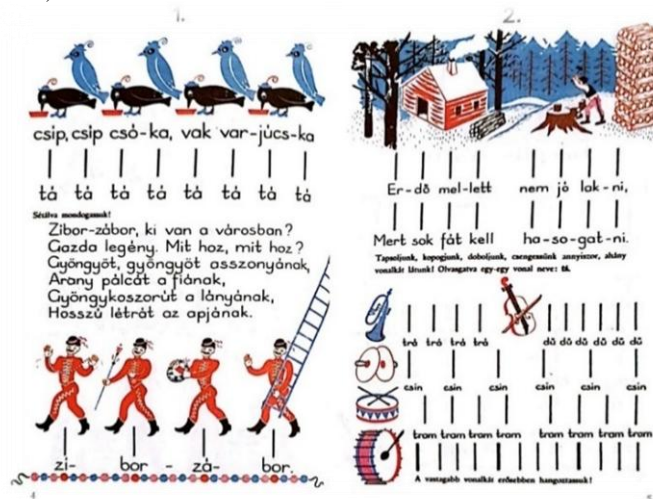
A ritmus-és hallásfejlesztés, melynek specifikus áttekintése Kodály és Orff koncepciójában két forrásra támaszkodik. Kodály tekintetében Ádám Jenő-Kodály Zoltán énekeskönyv sorozatára 1-4-ig (Ádám Jenő-Kodály Zoltán: Énekes könyv Általános Iskola, 1. osztály, 2. osztály, 3. osztály, 4. osztály, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, (reprint) 1995) tankönyve, Orff esetén pedig a Music für Kinder első kötetére. Kijelenthető, hogy mindkettőjük kiemelt fontosságúnak tartja a ritmikát, számos fejlesztő feladatot, tankönyvet készítettek a fejlesztés támogatására. Kodály ezt kötött formában egyszerű ritmusoktól építkező módon dolgozta ki, jól passzolva a hagyományos komolyzenéhez, de sok esetben nem a XX. század zenei igényeihez mérten, főképp az aszimmetrikus, sántító ritmika tekintetében. Orff hangszeres felfogása, az afrikai népzeneire épülő ritmusképletei éppen a kor igényeire válaszolnak. Kodálynál a ritmika szövegritmus ritmusnevekkel (Andorka, 2013). Orff a ritmikai improvizációt szorgalmazza, kezdetben testhangszeren, majd ütőhangszereken is. Orff schulwerkjében szereplő ritmuskíséretei általában osztinatóval vagy bordun-szólammal valósulnak meg (Stipkovits, 2012). Orffnál ez nem csak hagyományos értelemben vett improvizációt jelent, ez egy zenei alkotási folyamat szerves része. Lépései a matéria, vagy panelalkotás, leírt, de beépíthető mintapéldák játéka, memorizálása. Majd ezen panelek változtatása, egy saját zenei, vagy színpadi mű megalkotása (persze már professzionális szinten). Orff nem is beszél improvizációról, hanem spontán zenealkotásról, kompozíció létrehozásról (Kugler, 2012).

A ritmusérzék fejlesztése alapvető fontosságú feladata, célja az érzékelési készség formálása, a spontán mozgások koordinálása, harmonizálása. Kodály azért is hangsúlyozta fontosságát, mert az énekhang kifejlődése előtt kialakítható a ritmus készség. Kodály oly mértékben támaszkodik a ritmusra, hogy énekkönyveiben az első két évfolyamon, csak ritmuskottát használ, harmadik évfolyamon egyszerűsített vonalrendszert vezet be, majd az év felétől az öt vonalas kottát.

A ritmika több fogalmat olvaszt magába: egyenletes lüktetés, ritmusérték, ritmusképlet, ütemforma, ütemezési mód, ütemmutató, ütemvonal, záróvonal, ismétlőjel. Ezek elsajátítása utánzásból indul ki, amit testhangszerrel, hangszerrel adnak vissza a gyerekek. A ritmus, de a melódika területén is a készség fejlesztés három fázisból áll: felismerés, lejegyzés, jelről való reprodukálás. Ezen fázisok kölcsönösen visszahatnak egymásra. (Kis Jenőné, 1992) ez tulajdonképpen érinti az írás-olvasás kérdéskörét is.

Kodálynál a ritmikai és metrikai készségek fejlesztése, tevékenységeken keresztül megy végbe. A metrum tekintetében, ritmusmozgások, énekléshez mérő, ütemhangsúly kiemelése, ütemek felismerése hallás után található könyveiben. Ritmustudatosítás tekintetében, dalritmus ének nélkül, ritmizálás gyakorló névvel, különböző ritmus játékformákat (pl.: ritmus párbeszéd) találunk. Ritmus lejegyzését, rögzítését korongok kirakásával kezdi, majd ritmusírás, ütembehelyezés, dalfelismerés hangzó ritmusról, ritmusfelismerés kottáról. Alkotó jellegű feladatokat is közöl, mint a szövegritmizálás, ritmus kiegészítés, ritmikai variációalkotás, ritmuskíséret készítése dal mellé, ritmuslánc, ritmus rondó készítés. A Kodály – Ádám könyv már az első évfolyam első óráján használ ritmus értéket (1. ábra), amit menetelő katonákkal még vizuálisan is megerősít. Az egyszerű jelek (álló egyenes) könnyen értelmezhető, a dal éneklése mellett hamar elsajátítható, értelmezhető.

1. ábra: Az első osztályos tankönyvi példa Kodály-Ádám tankönyvből
(Forrás: Ádám Jenő-Kodály Zoltán: Énekes könyv Általános Iskola, 1. osztály, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, (reprint) 1995. 4.o)

Orffnál a ritmika nagyban a mozgáshoz kötődik, egy ösztönös folyamat, így megpróbálja kikapcsolni a tudatosságot, a ritmikai (és zeneiből is) folyamatokból, úgy, hogy memorizáltatja

a típus feladatait. Így építve ki egy hangzó „sablon” adatbázist. Használ kottát, már az első Schulwerk kötetében is, rögtön ötvonalas rendszerben.

Az első kötet első oldalán szerepel egy gyermekdal (2. ábra), amihez hat fajta, egyszerű nyolcad és negyed ritmusértékekből, szünetből álló kíséretet közöl, amit tapssal, illetve dobbantással és tapssal szólaltathatunk meg.

2. ábra: Carl Orff Schulwerk példa

(Forrás: <https://www.scribd.com/document/397131437/Orff-Schulwerk-Music-for-Children-Pentatonic-1>)
(letöltés: 2024.01.20.)

See also page 59 for speech exercises, page 62 for first instrumental exercises and page 128 for general instructions and notes.

1. Cuckoo
Cuck - oo, where are you! Cuck - oo, where are you!

2. Pat-a-cake
Pat - a - cake, ba - ker's man, bake a cake as fast you can.

3. Tinker, tailor
Tin - ker, tai - lor, sil - ver, sil - ver, rich man, poor man, beggar-man, thief

Clapping
1) 2) 3) 4)

Stamping
1) 2)

De ezt a következő oldalon tovább fokozza (3. ábra) hangolt ütőhangszeres, osztinátókból álló kíséret-variációkkal (Andorka, 2013).

3. ábra: Carl Orff Schulwerk példa

(<https://www.scribd.com/document/397131437/Orff-Schulwerk-Music-for-Children-Pentatonic-1>) (letöltés: 2024.01.20.)

4. Bobby Shaftoe

a) Bobby Shaftoe's gone to sea, sil-ver buck - les at his knee. He'll come back and mar-ry me - lon-ny Bob-by Shaft-oe!

Clapping
Stamping

Alto
Xylophone

b) Bobby Shaftoe's fat and fair, comb-ing down his yellow hair. He's my love for ev-er-more, hon-ny Bob-by Shaft-oe!

Wood block
Soprano
Xylophone
Alto
Xylophone

Hallásfejlesztés területén a mérleg Kodály irányába billen el, Orff nem alkalmaz direkt hallásfejlesztést. Kodály és az Ő hagyományain alkotó tankönyvírók, szinte minden órai anyaghoz tisztán halló gyakorlatokat is hozzá illesztnek.² Orff a hallásfejlesztésben a

² Mindazonáltal meg kell jegyezmem, hogy az eredeti Kodályi koncepció, heti öt, azaz mindennapos énekórát képzelt el, ez, amúgy az ötvenes évek táján működött is, de mára az óraszám heti kettő, bizonyos évfolyamokon pedig heti egy.

hangsúlyt fektetett a ritmusérzék fejlesztésére, amely magában foglalja a hallási képességek finomhangolását és fejlesztését is. Az Orff-módszerben alkalmazott tevékenységek, például ritmikus játékok, éneklés és hangszeres játék, hozzájárulnak a hallási érzék javításához, a ritmusérzék kialakításához és a hangok megkülönböztetésének képességéhez. Ezáltal az Orff-módszer nemcsak a zenei készségek fejlesztésére, hanem a hallási képességek javítására is összpontosít, ami nagyban hozzájárul a zenei és általános fejlődéshez (Kugler, 2012).

A mozgás, mint ritmikai tevékenység mindkét koncepcióban hangsúlyos, de Kodálynál a népi gyermekjátékok, s minden a gyermekek játékához kapcsolódó mozgás: tánclépés, hajladozás, szökellés, lóbálás, favágás, kapálás, menetelés, gyalulás, reszelés, szögelés, fűrészelés. Ádám Jenő a tempó megteremtését a járásban, annak sebességében látja megvalósítani. Azonban negyedik osztálytól a mozgás eltűnik, helyére az elmélet kerül. Mindazonáltal zenei képzéshez illeszkedően Kodály a néptáncban látta leginkább a mozgás megvalósulását koncepciójában.

Orff a zene, a mozgás és a beszéd hármas egységében építi fel munkáját. Kezdeti éveiben kifejezetten mozgásos ritmikai gyakorlatokat használt (Kugler, 2012).

Összegezve, az állítás, hogy a Kodály és az Orff koncepció eltérő célokat tűz ki a gyermekek zenei nevelése terén, igaz. Mindazonáltal mindkét megközelítés az élményszerű zenei nevelést helyezi előtérbe, és ugyan azokból a módszertani elemekből indulnak ki, amelyek hangsúlyozzák a hangszeres játék és a mozgás fontosságát (Szatmári, 2022).

3.4 Hallásfejlesztés, Antal-Lundström Ilona zenei koncepciója, a fejlesztő zenepedagógia alapján

Antal-Lundström Ilona a fent tárgyalt két zeneszerzőktől korban, s bizonyos tekintetben szemléletében is eltávolodik. Saját hitvallása szerint fejlesztő zenepedagógiai munkásságát a Kodályi alapokra építette, s jómaga többször is hangoztatta, hogy a Kodályi koncepció a követendő példa a zenepedagógia számára. Ő a kezdetekben Magyarországon, majd Svédországban, Dániában fektette le zenepedagógiai koncepcióját, ami a későbbiekben, újra hazatérve „A hangok játéka” című tankönyvben és az ELTE-n 2006-ban kiadott, kommunikációt fejlesztő Látható hangok programon keresztül fejtett ki, számos szócikk mellett (Antal-Lundström, 2019).

Auditív észlelés összességében több részből adódik össze.

- Alakállandóság: Például ilyen az édesanya hangjának azonosítására való képesség.
- Háttérzaj azonosítás: Például az édesanya beszédének elkülönítése a zajokból.
- Differenciálás: Hang közötti különbség vagy azonosság felismerése.

- Irányok: A hangok térbeli azonosítása, (előtte- mögötte, jobbról-balról).
- Szerialitás: A hangok, zajok sor-sorozat sorrendjének azonosítása vagy reprodukciója (Magyar AIT/FST Egyesület, 2021).

A gyerekek igen korán találkoznak a hangok világával, már az anyaméh közvetíti számukra a külvilágot, ami kezdetben egy kellemes óvó fehérzaj, ami a családtagok hangjából, a környezet zajaiból áll. Már ott reagál a hangokra, kifejezi, hogy mi tetszik és mi nem, a gyermekek kommunikációs kapcsolatai ebből indulnak ki. Sokszerű hatás, amikor a születés után kitisztul a fül, kinyílik a szem, tactilis érzékelés ezernyi újszerű üzenetet küld, amit fel kell dolgozni. Kulcsfontosságú, hogy a hangok sokfélesége ne kapcsoljon be egy természetes kizáró mechanizmust, ami a „süketfűl” nevezetű jelenséget okozza, ami a finom hallás hiányát jelenti, nagymértékben nehezítve a kommunikáció sokféle formáját. Ezért lényeges, hogy irányítani kell ezt a folyamatot, ami a tudatos fejlesztés hiányában sajnos egy végtelenül esetleges, szubjektív rendszer. Kezdetben a szülőkön, a mindennap jelenlévő családtagok muzikalitásán, majd az óvónők, tanítók, ének-zene tanárok zenéhez, gyerekekhez való viszonyán alapul. A hallható világot a hallás útján ismerhetjük meg, hogy a hangnak van ereje, magassága színe, iránya és távolsága. A zenei hallás egy finom különbségeket, hangok közötti kapcsolatokat érzékelő rendszer, aminél a jó adottságok mellett fontos, hogy készségszintű gyakorlottság megvalósulhasson. A hallásfejlesztés során foglalkozni kell a hang fizikai tulajdonságaival, mint hangmagasság, hangterjedelem, hangerő, és hangszín, de megkülönböztetünk egyszerű és összetett hanghatásokat is. Egyszerű hanghatás a hangmagasság, a dinamika és a hangszín. Összetett hanghatás pedig a ritmus, a tempó, és a harmónia. A kutatások így írják le a gyermek zenei készségeinek fokozatos fejlődését.

0-1 év Reagál a hanghatásokra.

0-2 1-2 év Spontán zenei játék a hangelemekkel.

0-3 2-3 év Zenei motívumokat képez ismert dalokból.

0-4 3-4 év Megérti a dallam folyamatát. Az abszolút hallás érzéke kifejleszhető.

0-5 4-5 év A hangmagasság, ritmus, szünet megkülönböztetése, sorba rendezése.

0-6 5-6 év A hangos-halk hangok megkülönböztetése, a hasonló, különböző felépítés fogalma a zenében.

0-7 6-7 év Kifejlett képesség a dallam és a zenei történések követésére.

0-8 7-8 év A konzonáns-dissonáns akkordok megkülönböztetésének képessége.

0-9 8-9 év Kifejlett ritmikai képesség, tudatos időarány-érzék a ritmusban.

0-10 8 9-10 év Dallami, ritmikai többszólamúság, kadencia, formaérzék kifejlődik. A zenei kódrendszer kialakul, a muzsikálásban alkalmazásra kerül.

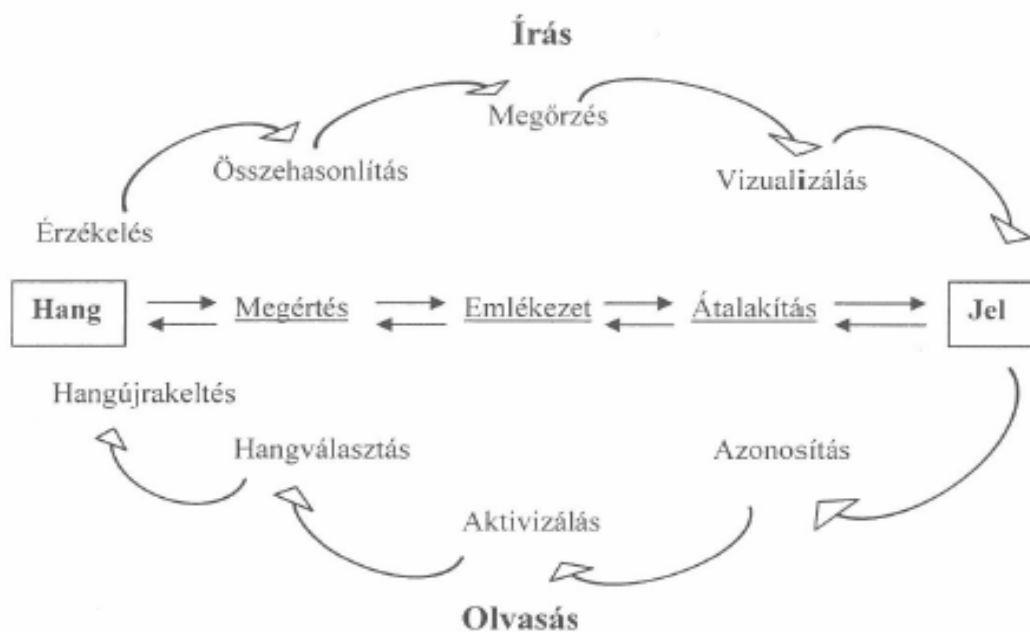
0-11 10-12 év A harmóniai érzék és a zenei egységek megértése tovább fejlődik.

0-12 12-17 év A zenére való kognitív és érzelmi reagálások értékelő elemzése. Az értékelés kialakulása a zene értelmi és érzelmi hatásának terén (Antal-Lundström, 2016).

Könnyű belátni, hogy ezek a tulajdonságok nagyon nagy hatással vannak a legösszetettebb hanghatás a beszédhang képzésére, megértésére is, sőt az olvasásra és írásra is, ez az úgynevezett differenciált hallás képessége (Antal-Lundström, 2019). A hangok tulajdonságai, azok megértése és érzékelési képessége a nyelv tanulásának, s így az oktatásának is nagyon fontos része. Ezeket játékosan, tudatosan felépített módon ki lehet fejleszteni hallási és hangképzési gyakorlatok segítségével, ezt már az óvodáskorban el kell kezdeni. Ez később javítja a hangmegértés és az írás-olvasási képesség szintjét az alsó tagozatos osztályfokon (Antal-Lundström, 2019). Az emberi hang zeneisége 10 éves kor előtt rögzül. A nyelv zenéje nehezen vagy egyáltalán nem megváltoztatható a későbbiek során. A nyelvtanulás és a nyelv zenéje szorosan összefügg, ez a folyamat, ami a korai gyermekévekhez kötődik, a tulajdonképpeni anyanyelv létrejötté. Antal-Lundström Ilona már 1996-ban (Antal-Lundström: A zene ajándéka, 1996) leírja, hogy a hangok és jelek kapcsolata 3 és 7 év között fejlődik ki, a diszlexia ehhez a tanulási folyamathoz vezethető vissza (Antal-Lundström, 2019). 2 és 7 éves kor között a legeredményesebb a hallás kifejllesztése. A gyermekek a fülükkel fogadják be a hanghatásokat, amihez ki kell épülnie egy tudatos kapcsolatnak a hangot érzékelő szerv és az agy megfelelő központja között. Ez regisztrálja a hanghatásokat, azok változásait. Az akusztikus kommunikációs képességünk nagy részben attól függ, hogy a hangérzékelés fejlődése megfelelő időben bekövetkezik-e, vagy sem. Később, az alsótagozaton de legfőképpen az első évfolyamon lényeges a hangok, ritmusok jelekkel kódolása, majd a jelek visszaalakítása hangokká és ritmusokká.

A zenei jelek lényegesen egyszerűbbek a betűk szavakká, mondatokká formálódó rendszerénél, ahol szintén a hallott szavak kódolása, dekódolása történik, ezért rendkívül alkalmasak e folyamatok gyakorlására. Tehát az akusztikus fejlesztés az írás-olvasás fejlesztéséhez vezet (4. ábra), ahogy ezt az idézett ábra is mutatja (Antal-Lundström, 2019).

4. ábra: A hang-jel kapcsolat folyamat ábrája (Forrás: Antal-Lundström Ilona (2019): tanítói kézikönyv nt-98710 – a hangok játéka. ének-zene 1-2., Eszterházy Károly Egyetem – OFI, 2019)

<https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T> (letöltés: 2024.01.12.) 9.o

A zenei, akusztikus fejlesztésnek, ami befogadó gyakorlatokkal indul, kiindulópontja a neutrális hang, szövegi és nyelvi tartalmat nem hordozó hangkép.

4. Antal-Lundström Ilona fejlesztő zenepedagógiai koncepciójához kapcsolódó tankönyvcsalád vizsgálata

Kutatási célom, hogy feltérképezsem, a sajátos nevelési igényű gyerekek számára írt Antal-Lundström Ilona készítette Hangok játéka ének-zene könyvcsaládban a ritmika és a hallásfejlesztés milyen feladatokkal, játékokkal jelenik meg. Ezt kvalitatív kutatással vizsgáltam. Csak az alsótagozat könyveire fókuszáltam, mert ezek esnek bele a kutatók által kimutatott szenzitív időszakba: A hangok játéka, ének-zene 1-2 (2018), A hangok varázs, ének-zene 3 (2020), A hangok muzsikája, ének-zene 4 (2021). Jelenleg ezeket a tankönyvet támogatja az OFI is.

4.1 A hangok játéka, ének-zene 1-2, 3, 4

A kötetekben hangsúlyos a vizuális megerősítés, ami SNI-s tanulók számára kiemelten fontos. A könyvek a Kodályi pedagógiai elvekre épülnek a szerzők bevezetője szerint. A kötetek az alábbi piktogramokat alkalmazzák (5. ábra), utalva az elvárt tevékenységre a feladat mellett.

5. ábra: A tankönyv elvárt tevékenységeinek piktogramjai
(Forrás: Antal-Ludström Ilona (2018): *A hangok játéka, Ének-zene 1-2, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T> (letöltés: 2024.01.12.) 3.o

Az első tankönyv három fő részre tagolódik: a hallható világ, a látható dallam, az elrejtett zene. Ezek a részek szorosan kapcsolódnak Antal-Lundström Ilona zenei kommunikációs metodikájához.

A hallható világ feladatai hallást fejlesztenek, az auditív figyelem kialakítása neutrális (szöveget, nyelvi tartalmat nem hordoz) hangképek segítségével a környezet hangjainak tematikus bemutatásával (6. ábra), állatok hangja, épített környezet hangjai, természet hangjai, hangszerrel való analógiás összepárosításával rendszerezik, finomítják a gyerekek hallását.

6. **ábra:** Hallásfejlesztési feladatok a tankönyvből

(Forrás: Antal-Ludström Ilona (2018): *A hangok játéka, Ének-zene 1-2, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T> (letöltés: 2024.01.12.) 6.o

1. Az állatok titkos nyelve
Golya, golya, gilice
Süss fel, nap
A hangforrás felismerése

1. Melyik állat hangját halljátok kirándulás közben?
Utánozzátok őket mozgással, hanggal!

2. Hallgassátok meg a dalt, először lalázva, azután szöveggel énekeljétek!

A békánép
A bé-ka-nép csak é-ne-kel és ug-ra-bug-rál itt.
Se or-ruk, se far-kuk, se fü-lük nincs ne-kik.
Kvak, kvak-kvak-kvak, kvak, kvak-kvak-kvak,
kvak, kvak-kvak-kvak-kvak, kvak.

3. Táncoljatok, zenéljétek a „békák bálján”!

Majd a hangok tulajdonságai kerülnek kibontásra, mint hangmagasság (magas és mély hangok), hangerő (erős és gyenge hangok), a hangok időbelisége (hosszú és rövid hangok). Minden órához kapcsolódik egy dal is, ami csak szövegben jelenik meg. A ritmust, a zenei dinamikát pontokkal vezeti be, az időbeliséget, azaz a ritmust már ritmikai jelek használatával (ti-ti, tá), ezt az első rész végén kezdi tudatosítani, ami már összetett hanghatás, itt jelenik meg a tempó is.

A látható dallam a zenei írás-olvasás, vizuális bevésődés, vizuomotoros készségek fejlesztése, és természetesen a finommotorikáé, vagyis a zene jelle alakításával, dekódolásával foglalkozik. S már az első órán bevezeti a szolmizációs hangokat is, 'szó'-'mi' lépéssel. Követi a Kodályi alapelveket abban, hogy vonalrendszerbe helyezi a hangokat, kezdetben hármat, de megjelenik a relatív szolmizáció, amit kézjelekkel és színjelöléssel segíti. Egyszerűsített ütemmutatót használ, és bevezeti a szünet fogalmát. Kettőnegyedes lüktetésű dalokat és ritmuskíséreteket, gyakorlatokat használ. Elővázolt kottaíró, színező feladatok (7. ábra) is bekerültek a könyvekbe, ami a finommotorikával még küszködő gyerekeket is könnyen bevonhatóvá teszi a ritmusírás folyamatába. Ez kifejezetten fejleszti a vizuomotoros képességeket (szem-kéz koordináció, grafomotorikát stb) a sérült gyermekek számára.

négynegyedes lüktetés is megjelenik. Ritmika tekintetében már hangsúlyeltolódást is találunk (szinkópa).

Ritmikai szempontból, ahogy azt végig le is jegyeztem, fokozatos bővülés látható, a dalok, gyakorlatok tapsolásával, majd ritmusértékek azonosításával, jelek bevezetésével. A tankönyvek számos igényes zenehallgatási anyagot tesz az órák tananyagához, dalaihoz kapcsolódóan:

- J. S. Bach: Parasztkantáta (részlet) 1–2. osztály 54. o.
- P. I. Csajkovszkij: Diótörő – Virágkeringő 1–2. osztály 80. o
- Bartók Béla: Gyermekeknek – Kanásztánc 3. osztály 46. o.
- Ludwig van Beethoven: Örömmóda (részlet) 4. osztály 34. o.

A könyvek játékgyűjteménnyel és a dalok betűrendes jegyzékével zárulnak. Kis kártya készletet is kapunk, ami dinamikai, ritmusérték jeleket ábrázol, szintén a tanulás játékos támogatására.

A harmadik évfolyamnak íródott kötet az évszakok szerint tagozódik: az ősz játékos hangjai, a tél békés hangjai, a tavaszi zsongás hangjai, a nyár vidám hangjai, majd dalok hallás utáni tanításhoz, játékleírásokat tartalmaz, s végül a dalok jegyzékét. A könyv felépítése azonos struktúrát mutat az első-másod évfolyamra írt könyvhöz viszonyítva. A bevezetőből a segítő piktogramok közül eltűnik a rajzolás, a munkalapon történő munka és a hangfelvétel (9. ábra). Ez a könyv sok tekintetben szintetizálja a korábbi évfolyamok ismereteit.

9. ábra: A harmadik évfolyam elvárt tevékenységeinek piktogramja

(Forrás: Antal-Ludström Ilona (2018): *A hangok varázsa, Ének-zene 3, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ03T> (letöltés: 2024.01.12.) 3.o

éneklés

ritmusgyakorlat

mozgás, játék

hangszeres zene

zenehallgatás

Megismerik a hétfokú skálát (Antal-Ludström, 2018). Itt tudatosítja a 2/4-es ütem fogalmát, amit már két éve használ. Ugyanígy tesz a félértékű hanggal is, de a 'tá' és a 'titi' megfeleltetésével is.

A szabályokat, definíciókat pontozott, majd folytonos kék keretben közli (10. ábra).

10. ábra: Fogalom kiemelés kék keretben

(Antal-Ludström Ilona (2018): *A hangok varázsa, Ének-zene 3, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ03T> (letöltés: 2024.01.12.) 14.o

3.

Mai dalunkban **négyes ütemben** énekeltünk. Tapsoljátok el, figyeljétek meg a dal ütemeit!

Egy hangsúlyos szótagot három hangsúlytalan követ. Egy ütemben **négy tá** értékű hang lehet. A sor elejére négyes számot írunk.

Az ötfokúságból indul ki, és csak év végére építi ki a diatonikus hangkészletet, a 'fá' és a 'ti' szolmizációs hangok bevezetésével, amiket a korábbiakhoz mérten kéz- és színjellel is ellát. A már tanult hangok gyakorlását sok feladattal végzi el. Kiepíti, kézjel-hang, kottafej-hang (színnel megerősítve) kapcsolatokat, valamint a ritmusérték-ritmus hangoztatás megfeleltetését is elvégzi. A dalok tartalmi mondanivalója már egyre inkább komolyabb, a népi gyermekjátékokról áthelyeződik a hangsúly a népdalokra. Több reprodukció általi daltanulás került a könyvbe.

A negyedik könyvet az évszakok, s a hozzájuk kapcsolódó ünnepek strukturálják, így az első fejezet az őszi ritmusok, a második a téli dallamok, a harmadik a tavaszi harmóniák, s a negyedik a nyári munka címet kapta. Ezekhez kapcsolódnak még játékleírások, a könyvben szereplő új dalok listája, a zeneművek listája. Az egyes órák hasonlóan épülnek fel a korábbi évek tankönyveihez képest: új dal, hozzákapcsolódó háttér információval, dalami, ritmikai nehezebb momentumok gyakorlásával, ismétléssel, amivel általában valamilyen részterületet gyakorol.

Az első kötethez képest sokkalta több információt (11. ábra) kapunk, a dalok kulturális, történelmi, néprajzi háttéréről.

11. **ábra:** Példa a háttér információk közlésére

(Forrás: Antal-Lundström Ilona, Fabényi Réka: *Hangok muzsikája, ének-zene 4, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ04T> (letöltés: 2024.01.13.) 7.o

A könyv zenei forma ismereteket is közöl, elemezi a népdalokat, bevezeti és sok példával vizsgálja a dalstílusokat. Meghatározza a régi stílusú és új stílusú népdal fogalmát. Műfaj kitekintést és zenetörténeti ismereteket ad, mint például Pjotr Iljics Csajkovszkij Diótörő című balettjét (12. ábra), vagy a Pomádé király új ruhája című meseoperát. Megtanítja a himnuszt. Tudatosítja a nyolcad szünetet.

12. **ábra:** Csajkovszkij Diótörő a tankönyvben

(Forrás: Antal-Lundström Ilona, Fabényi Réka: *Hangok muzsikája, ének-zene 4, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ04T> (letöltés: 2024.01.13.) 22.o

A hideg téli estéken ma az emberek fonó helyett inkább színházba mennek, ahol szavakkal előadható darabok mellett zenével és tánccal elmesélt hosszabb történeteket is láthatunk.

1. A **Diótörő** mesebalett egy zenés táncjáték. A népes család karácsonyi ünnepe után egy kislány álmában életre kel a diótörő báb. Kettejük történetét láthatjuk a színpadon, ahol mindent mozdulatokkal, tánccal és zenével mesélnek el, szavak nélkül is érthetően. Az orosz zeneszerző, **Pjotr Iljics Csajkovszkij** írta a balett zenéjét, ami táncok sorozatából áll, és legismertebb részlete a **Virágkeringő**. Hallgassátok meg!

A harmadik és a negyedik évfolyam számára készült könyvekhez munkafüzet is készült, ami segíti a tankönyv ismereteinek elmélyítését, többszörös megerősítését. Sok tekintetben a hagyományos füzetben való munka a sajátos nevelési igényű gyerekek számára nehézkes, nehezen kivitelezhető, ennek oka sok esetben a téri orientáció hiányából fakad. Ezekben a jól strukturált munkafüzetekben (13. ábra) élményszerű tevékenységek kivitelezhetők. Átlátható világos szerkezetűek, sok időt hagyva a gyakorlásra, a tananyag, ahogy a könyvben is lassú fokozatokban halad, például az ütemmutatók nem tört számmal jelöltek.

13. **ábra:** Harmadik évfolyamos munkafüzeti példa

(Forrás: Antal-Lundström Ilona: *A hangok varázsa, Ének-zene munkafüzet 3., Oktatási Hivatal, 2019*

<https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ03M> (letöltés: 2023.12.23.) 5.o

2. Emlékszel a **szünet** írott jelére? Írd le a fenti dal első négy ütemét!

Az alternatívitás és a didaktikai szemléltetés jegyében sokszor használ rajzos ábrákat az időbeliség kifejezésére, vagy méretük változtatásával a dinamika ábrázolására. (14. ábra)

14. **ábra:** Példa egy alternatív dal lejegyzésre

(Forrás: Antal-Lundström Ilona, Fabényi Réka: *A hangok játéka. Ének-zene 1-2., OH-SNE-ENZ01T, 2020, melléklet*

<https://www.tankonyvkatalogus.hu/tankonyv/OH-SNE-ENZ01T> (letöltés:2023.12.23.)12.o- 21.o

21. Ritmusországba érkezünk tá és ti-ti

- Figyeld meg Ritmusország lakóit! Mondd ki a nevüket!
- Válassz nevet a lakóknak! Zsó-ka, Már-ton, Tí-mi, I-li, Sa-ci, La-ci. Segít, ha tapsolsz.

21.

24. **13. Halk és hangos** Erősítés,
halkítás

B. Smetana: Moldva - részlet

- Hallgasd meg a zenekar játékát! Figyeld, mikor játszik hangosan, mikor halkabban!
- Válassz egy hangszert! Játssz el a hangokat az első vagy a második sorba leírt jelek szerint!
- Az üres helyre te írd jeleket, és játszd el a hangokat hangszereken!

13.

4.2 Ritmika

A ritmus tekintetében a Hangok játéka könyvcsalád sok hasonlóságot mutat a Kodály Zoltán – Ádám tankönyveivel. Ebben is szerepelnek ritmusmozgások, énekléshez rendelt mérő ütés, vagy ütemhangsúly kiemelése, ütemek felismerése hallás után. Ritmustudatosítás tekintetében,

dalritmus ének nélkül, ritmizálás gyakorló névvel, különböző ritmus játékformákat (pl.: ritmus párbeszéd) találunk. A ritmus lejegyzését, rögzítését színezéssel, színes foltokkal kezdi, majd ritmusírás, ütembehelyezés, dalfelismerés hangzó ritmusról, ritmusfelismerés kottáról. Alkotó jellegű feladatokat is közöl, mint a szövegritmizálás, ritmus kiegészítés, ritmikai variációalkotás, ritmus kíséret készítése dal mellé, ritmus lánc, ritmus rondókészítés. Ritmikai fejlesztés mind a négy évfolyamon, minden leckében megjelenik, ezt piktogramok is jelzik. Az egyszerű mérőtől, a szöveg, a dallam ritmusának reprodukálásától, a ritmikai improvizációkig. Ezek hangoztatása megtörténik testhangszerekkel, idiofon hangszerekkel és mozgással. Az első-második évfolyamon a következő ritmikai feladattípusok szerepelnek:

Névtapsolás: A kötet elején, az ismerkedésnél jelenik meg (pl. saját név ritmizálása negyedekkel és nyolcaddal). (7. oldal)

Szövegritmus tapsolás: Rövid mondókák és gyermekdalok (pl. "Süss fel nap") ritmusának visszatapsolása. (11. oldal)

Mérőütés hangszerekkel: A mérőütés gyakorlása dobbal és triangulummal az egyenletes lüktetés érzékeltetésére. (15. oldal)

Állathangok utánzása ritmushangszerekkel: A "maci járás" (dob) vagy "madárcsicsergés" (triangulum) imitálása. (20. oldal)

Menetelés tapssal, hangszerekkel: Menetelés ritmushangszerek kíséretében, a tempó változtatásával. (28. oldal)

Ritmusjelről ritmushangoztatás: Alapvető ritmusértékek (tá, titi) felismerése és hangoztatása vizuális kártyákról. (34. oldal)

Kezdősor ritmusának azonosítása: Ismert dalok (pl. "Boci, boci tarka") kezdősorának felismerése ritmuskép alapján. (42. oldal)

Kétcsoportos ritmustaps: Az osztály egyik fele a mérőt, a másik a ritmust tapsolja (pl. "Zsipp-zsupp"). (48. oldal)

Ritmus beírása kottába: Hiányzó ritmusjelek pótlása szolmizációs hangok fölé. (56. oldal)

Harmadik évfolyamon:

Dal azonosítása ritmusról: Ismert népdalok (pl. "Én elmentem a vásárba") felismerése csak a kottakép feletti ritmusvonal alapján. (12. oldal)

Negyed szünet (tá-titi-szünet): A negyed szünet jelének bevezetése és hangoztatása (csendjel) ritmuskártyák és dalok segítségével. (18. oldal)

Kétcsoportos ritmus reprodukálása: Az osztály egyik fele dobbal a mérőt, a másik fele triangulummal vagy ritmusbottal a dal ritmusát játssza. (22. oldal)

Ritmus összehasonlítás kottaképből: Két hasonló dalrészlet közötti különbség keresése (pl. hol van títí a tá helyett). (30. oldal)

Négynegyedes ütem (hangsúlyok): Az „erős-gyenge” lüktetés tudatosítása; a hangsúlyos első ütés kiemelése cintányérral vagy tapsal. (36. oldal)

Dalkíséret ritmuskotta alapján: Megadott ritmuskíséret (oszlopos kottázás) lejátszása a dal alatt (pl. "Hej, Dunáról fúj a szél"). (44. oldal)

Ismétlőjel bevezetése: A vizuális jel (kettőspont és vonal) felismerése és a zenei forma (ismétlés) összekapcsolása a gyakorlatban. (49. oldal)

Ritmuszenekező alkotása: Összetett feladat, ahol többféle hangszer (dob, csörgő, triangulum) egyszerre, különböző ritmusszólamot játszva kíséri egy művet. (55. oldal)

Negyedik évfolyamon:

Dal ritmusának megszólaltatása dallamhangszereken (xilofon, metalofon) és ritmushangszereken (dob, csengő, triangulum): Egyszerűbb népdalok ritmusának és dallamának együttes megszólaltatása a megadott hangszereken, ritmikai és dallami pontosságra törekedve. (10. oldal)

Belső éneklés, hozzá ritmus taps, majd két csoportban éneklés és ritmustaps: Egy ismert dal ("Erdő, erdő, de magas") belső éneklése közbeni ritmustaps, majd az osztály két csoportra osztása (ének vs. taps). (18. oldal)

Nyolcad szünet, pontozott félkotta: Az új ritmusértékek (nyolcad szünet vizuális jele, pontozott félkotta) bevezetése és gyakorlása, kottaképen való felismerése és hangoztatása. (26. oldal)

Ritmus ostinato tapsolása dalhoz: Állandó, ismétlődő ritmusképlet (ostinato) tapsolása vagy hangszeres hangoztatása egy adott dal kíséretére. (32. oldal)

Írott ütem hangoztatása tárgyakon: Az írott ütemek (2/4, 3/4, 4/4) hangoztatása különböző tárgyakon (pl. asztal, szék, könyv) a hangsúlyok pontos betartásával. (38. oldal)

Ritmusösszehasonlítás kottaképből: Két különböző dal vagy dalrészlet ritmikai elemzése és összehasonlítása írott kottaképen (pl. hol tér el a második versszak ritmusa az elsőtől). (45. oldal)

Ritmusérték összefoglalás, ütemek: A tanult ritmusértékek és ütemfajták (2/4, 4/4, 3/4) rendszerezése és gyakorlása; ütemezés kézjel bemutatásával. (50. oldal)

4.3 Hallásfejlesztés

A hallásfejlesztés esetén Antal-Lundström Ilona koncepciójának fundamentális eleméről beszélünk, ami egyúttal tankönyvei alappillére is. A fent ismertetett elmélet, a hang észlelésének a tudatosítása a hangok tulajdonságának megfigyelése, a hangi kommunikáció fejlesztése, a hang-jel kapcsolat erősítése a célja. Ez az első két évfolyamra íródott könyvben gazdag zenei anyaggal neutrális hangképekkel valósul meg: különböző állatok, természet hangjai, a munkavégzés hangjainak megfigyelésével. A hangdimenzióknál pedig a rövid vagy hosszú, halk és hangos hang megfigyelésével. Jel és a hang azonosításnál, bevezeti a ritmusértékeket és dalok szövegeivel, azok ritmusával azonosítja. Szomorúság és vidámság, a hangulat, érzelmi állapot zenei elemeit azonosítja, s így a hangi kommunikáció összefüggéseit erősíti. Amíg a gyermekek aktívan figyelik és feldolgozzák az auditív információkat, beleértve az akusztikus adatokat, az állatok kommunikációját, a természeti és zenei hangokat, a hallgatási tudatosságuk és a hangok jellemzőinek megértése fokozatosan kialakul. Ennek eredményeként egyre jobban megértik a körülöttük lévő hangi környezetet, és könnyebben tájékozódnak benne. A munkalapok feladatai ezeket a hangjellemzőket szisztematikusan dolgozzák fel (15.ábra), figyelembe véve a gyermekek életkori sajátosságait, vizualizációs eszközök segítségével vezetik be őket (Antal-Lundström, 2019).

15. ábra: Tankönyvi példa az auditív megfigyelésre
(Forrás: Antal-Ludström Ilona (2018): *A hangok játéka, Ének-zene 1-2, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem)* <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T> (letöltés: 2024.01.12.) 79.o

5. Gyógypedagógiai vonatkozások, azaz hogyan erősíti a tankönyvcsalád a sajátos nevelési igényű gyerekek tanulását, következtetések

Talán a legszembetűnőbb ebből a szempontból a tankönyv gazdag dalanyaga, A sajátos nevelési igényű gyerekek számára a nemzeti kerettanterv szerényebb követelményeket támaszt, célként sokkal inkább a zene szeretete kerül előtérbe. Az ének-zenei nevelés speciálisan hordozza magában a transzferhatást, így számos tanulásban fontos készséget, képességet, kompetenciát fejleszt, a zenei kompetenciákon kívül. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók oktatásában az ének-zenei tapasztalatok kulcsszerepet játszanak. A tanítás folyamán hangsúlyt kell fektetni az élőzene alapú élmények megteremtésére, és változatos éneklési és zenélési módszereket kell alkalmazni. Az aktív zenélés, mint közösségi tevékenység, jelentős támogatást nyújt a társadalmi integrációban és a hátrányok csökkentésében. Az énektanítás sikeres kimenetelű tanulói belső kontrollt, önbizalmat erősít, és hozzájárul a lelki egészség fenntartásához. Át kell vezetni a gyerekeket az óvodai játékközpontú tevékenységből az iskolai tanulás tevékenységébe (Oktatási Hivatal, NAT2020), ami a részképesség hiányos gyerekek számára egy lényegesen nehezebb feladat, hiszen a kudarcélmények állandó kísérői lehetnek életüknek, és a családi környezet a velük szemben támasztott túlzott elvárásokkal ezt sokszor csak nehezebbé teszik. De a másik véglet, hogy gyakran az ilyen tanulók szociokulturális környezetük hatásaival küzdenek, mint például a nyelv, a társadalmi értékek mássága, s ráadásul ott vannak a tanulási nehézségeik, valamint viselkedési zavarai. Lehet hátrányuk a nyelvi kommunikáció területén is, vagy akadályozott a mozgásuk, esetleg érzékszervi károsodással is lehetnek terheltek. Olykor mindennapi fogalmakat is meg kell magyarázni, s az emócióik kifejezése terén gazdag repertoárt kell biztosítani a számukra.

Ezek a könyvek a fejlesztő zenepedagógia elvei alapján készültek sajátos nevelési igényű gyerekek számára, nagyfokú, rendszerezett vizuális megerősítéssel kínálják az elsajátítandó ismereteket. Ezt a munkafüzetek sok gyakorlási lehetőséggel segítik. A leckék hasonló felépítése, fokozatos egymásra épülése, ritmusmásoló feladatok, kottafejek színre színezése, de a dalok egyes versszakainak éneklése, refrénjének ismétlése is fejleszti a szerialitást, a vizuomotorikus, a grafomotoros koordinációt, finommotorikát, a ritmusérzéklet. A tankönyv nagyfokú munkáltatással, bőséges példákkal, az érzelmek kifejezésének lehetőségeivel nagyban támogatja a személyiség fejlődését, érzelmi kifejezőkészség gazdagodását, de a szocializációt, és az önértékelést is.

Antal- Ludström sajátos nevelési igényű tanulók számára írt tankönyvcsaládja a megismert szakirodalom zenei fejlesztő hatásainak számtalan területét fejleszti, dominál benne a hallásfejlesztés, a ritmikai készségfejlesztés, és a hang-jel azonosítás gyakorlata. Zeneisége megőrizte a kodályi hagyományokat, de mégis válaszol napjaink zenei ízlésének kihívásaira is.

6. Összegzés

A zene, a zenei készségek sokkal fontosabbak, mint a jelenlegi megbecsültségük. Az auditív figyelem kialakítása nagyon fontos, mert a későbbi írás-olvasás ezen alapul, ennek kialakítása a gyermekdalok hallás utáni tanulásán, játékos éneklésén, azaz irányított hallgatáson, ritmus és mozgásfejlesztésen alapszik. A zenei írás-olvasás nem nélkülözhető a sajátos nevelési igényű gyerekek esetében sem, mert a hang-jel dekódolás szintén pozitívan hat az írás-olvasás folyamatára. A zene, az éneklés, közös éneklés pozitív hatással van az érzelmi fejlődésre, a szociális kapcsolatok, az együttműködési képesség fejlődésére. Jelenleg Antal-Lundström Ilona sajátos nevelési igényű gyerekek számára írt könyvcsaládja (Hangok játéka) az auditív figyelem, és kommunikáció kialakításában nagy segítséget nyújt rendszeresen bővülő tananyagával. Az Oktató és Fejlesztő Intézet által ajánlott többségi ének-zene könyvek hangsúlya inkább kulturális, hagyományőrző jellegű, nem biztosít annyi dalt, ismétlést, gyakorló feladatot a tananyag bevézésére, mint a fenti könyv. Antal-Lundström Ilona könyve a többségi iskolákban is kívánatos lenne.

A kvalitatív elemzés elvégzése után kimondhatom, hogy Antal-Lundström Ilona sajátos nevelési igényű alsó tagozatos gyerekek számára írt tankönyvcsaládja (könyv, munkafüzet) teljes mértékben megvalósítja a zenei hallásfejlesztést, a ritmikai készségek kialakítását, s a hang-jel kapcsolat erősítését, ami, mint eszköz fejleszti az olvasási-írási készségeket. Ezt számos példával illusztráltam.

7. Irodalomjegyzék

1. 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, 4. § (a) bekezdés. Letöltés dátuma: 2023.12.20. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800026.tv>
2. 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. Letöltés dátuma: 2023.12.05 Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>
3. Andorka P. (2013): Az Orff-konceptió bemutatása. *Parlando: zenepedagógiai folyóirat*, 2015(5), 1-59. Letöltés dátuma: 2023.01.23. Forrás: https://www.parlando.hu/2015/2015-5/Andorka_Peter-Orff_Konceptio.pdf
4. Antal-Ludström I. (2018): A hangok játéka, Ének-zene 1-2, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem) pp.1-39. Letöltés dátuma: 2024.01.12. Forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T>

5. Antal-Ludström I. (2018): *A hangok varázsa, Ének-zene 3*, Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem) p.1-59. Letöltés dátuma: 2024.01.12. Forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ03T>
6. Antal-Lundström I. (2016): A jeltől a katarziséig, a zenei oktatás, mint a zenei nyelv kialakításának folyamata. *Parlando 2016(2)*. 1-24 Letöltés dátuma: 2024.01.13. Forrás: <https://www.parlando.hu/2016/2016-2/Antal-Lundstrom-Ilona.pdf>
7. Antal-Lundström I. (2019): *Tanítói kézikönyv nt-98710 – a hangok játéka ének-zene 1-2*. Budapest: Eszterházy Károly Egyetem – Oktatáskutató És Fejlesztő Intézet . Letöltés ideje: 2024.01.12. Forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ01T>
8. Antal-Lundström I.(2019): *A hangok varázsa, Ének-zene munkafüzet 3*. Budapest: Oktatási Hivatal. 1-46 Letöltés ideje: 2023.12.23. Forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ03M>
9. Antal-Lundström I., Fabényi R. (2021): *A hangok muzsikája - Ének-zene munkafüzet 4*. Budapest: Oktatási Hivatal. 1-45 Letöltés ideje: 2023.12.23. Forrás: <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ04M>
10. Antal-Lundström I., Fabényi R. (2021): *Hangok muzsikája, ének-zene 4*. Budapest: Oktatási Hivatal (Eszterházy Károly Egyetem). 1-63 Letöltés dátuma: 2023.12.23. Forrás <https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/OH-SNE-ENZ04T>
11. Arkánium(1989): *Magyar életrajzi lexikon*. Az Arcanum Adatbázis Kiadó. pp.1. Letöltés dátuma: 2023.12.12. Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kodaly-zoltan-764DA/>
12. Cooper, P. K. (2019). It's all in your head: A meta-analysis on the effects of music training on cognitive measures in schoolchildren. *International Journal of Music Education*, 16. doi:10.1177/0255761419881495 https://www.researchgate.net/publication/336551664_It's_all_in_your_head_A_meta-analysis_on_the_effects_of_music_training_on_cognitive_measures_in_schoolchildren
13. Cross, I. (2014): Music and communication in music psychology. *Psychology of Music*, 42. 6. sz. p. 809–819 Letöltés dátuma: 2023.10.23. Forrás: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0305735614543968>
14. Dr. Antal-Lundström I. (2019): James Cuskelly víziója a zeneoktatásról - egy pedagógiai értelmezésben, *Parlando: zenepedagógiai folyóirat*, 2019(2), 1-11. Letöltés dátuma: 2024.01.12. Forrás: https://www.parlando.hu/2019/2019-2/Antal-Lundstrom_Ilona.pdf
15. Magyar AIT/FST Egyesület (2021): *Az Auditív Feldolgozás Zavara (Auditory Processing Disorder-APD)*. Letöltés:2024.01.20. Forrás: <https://aitmagyarorszag.hu/az-auditiv-feldolgozas-zavara/>

16. Egészségügyi Világszervezet (2004): FNO – A funkcióképesség, fogyatékoság és egészség nemzetközi osztályozása. OEP-ESZCSM. *Budapest: Medicina Könyvkiadó.*
17. Egyed, K. (2011): *Az evolúció ajándéka: az agyi plaszticitás és a rugalmas fejlődés: Biztos Kezdet Kötetek I.: Génektől a társadalomig: a koragyermekkorai fejlődés szinterei.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. pp.187-193
18. Foucault, M. (2000): Elmebetegség és pszichológia. *A klinikai orvoslás születése. Budapest: Corvina Kiadó. pp. 62.*
19. Gyermekvédelmi törvény 1997. évi XXXL törvény. Letöltés dátuma: 2023.12.06. Forrás: <https://njt.hu/jogszabaly/1997-31-00-00.88>
20. Illyés S. (2000): *A magyar gyógypedagógia hagyományai és alapfogalmai.* In: Illyés Sándor (szerk.): *Gyógypedagógiai alapismeretek.* Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar. pp.17-38. Letöltés dátuma:2023.12.20. Forrás: <https://www.scribd.com/document/517384357/Illyes-Gyogypedagogiai-Alapismeretek-2000-1>
21. Ittész M.- Somorjai P.: Kodály és Orff, Orff és Kodály. *Parlando: zenepedagógiai folyóirat,* 1994(1), pp. 30-34.
22. Janurik M.-Józsa K. (2016): Enyhén értelmi fogyatékos gyermekek zenei képességének fejlettsége. *Magyar Pedagógia* 2016(1), 25–50.
23. Janurik M. (2008): A zenei képességek szerepe az olvasás elsajátításában, Szegedi Tudományegyetem, Zeneművészeti Kar, *Magyar pedagógia,* 2008(4), 289–317. Letöltés dátuma:2023.10.23. Forrás: https://edu.u-szeged.hu/mped/document/Janurik_MP1084.pdf
24. Janurik M.-Józsa K. (2017): Zene és tanulás. *Parlando: zenepedagógiai folyóirat* 2017(2), p.1-4 Letöltés dátuma:2023.11.10. Forrás: https://www.parlando.hu/2017/2017-2/Janurik_Jozsa.pdf
25. Janurik M. – Antal-Lundström I. – Józsa K. (2018): A zenei hallás korai fejlesztésének szerepe a beszédészlelés fejlődésében: Egy zenei fejlesztőprogram tanulságai. Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar – Mälardalen University, Eskilstuna-Vastaras, Svédország – Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet. *Gyermeknevelés– online tudományos folyóirat, Zenei nevelés gyermekkorban,* 2018(2), 64-78. Letöltés dátuma: 2023.10.23. Forrás: DOI:10.31074/gyn201826479, <https://ojs.elte.hu/gyermekeveles/article/view/530/427>
26. Kis Jenőné dr. (1992): Szemelvénygyűjtemény az ének-zene tantárgypedagógiához. Kaposvár: CSVMPFK kiadó
27. Kőnczei Gy. - Hernádi I. (2011): Az értelmileg akadályozott gyermekekről és felnőttekről alkotott mentális kép története, kulturális változásai az elzárórendszerben. Szeged: Szegedi

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Az_ertelmileg_akadalyozott_gyermekrol_es_felnottrol/123_a_knczei_gyrgy_s_herndi_ilona_ltal_bemutatott_fogyatkossgtudomnyi_modellrendszer.html

28. Kugler, M. (2012): Elementare Musik- und Tanzpädagogik. München: Orff-Schulwerk® Carl Orff Foundatio Letöltés:2024.01.20.Forrás: <https://www.orff.de/orff-schulwerk/>
29. Kugler, M. (2020): Das Elementare. Orff-Schulwerk Gesellschaft Deutschland e. V. Letöltés dátuma:2024.01.20. Forrás: <https://orff-schulwerk.de/lexikon/elementare/>
30. Magyar A. M.- Prof. dr. Pukánszky B. (2013): Az értelmileg akadályozott gyermekről és felnőttéről alkotott mentális kép történeti, kulturális változásai az elzáró intézményrendszer fejlődéstörténetének tükrében, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógypedagógus-képző Intézet, „Mentor(h)áló 2.0 Program” TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0008 projekt. Letöltés dátuma:2023.12.20. Forrás: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Az_ertelmileg_akadalyozott_gyermekrol_es_felnottrol/
31. Oktatási Hivatal NAT (2020): *Sajátos nevelési igényű tanulók kerettanterve 1-4.* www.oktatas.hu. Letöltési dátum:2023. 12.20. Forrás: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat/kerettantervek_sni_tanulok/SNI_1_4evf
32. Rohár A. – Dr. Marton K. (2020): Kognitív kontroll folyamatok nyelvfejlődési zavart mutató egynyelvű és tipikusan fejlődő kétnyelvű gyermekek körében, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2020(4/7). 623–638
33. Schumacher K. (1999): Die Bedeutung des Orff-Schulwerkes für die musikalische Sozial- und Integrationspädagogik und die Musiktherapie, Erschienen in: *Orff-Schulwerk-Informationen*, Nr. 62, 1999(Sommer), Letöltés dátuma:2023.12.25. Forrás: <https://bidok.uibk.ac.at/library/schumacher-orff.html>
34. Stipkovits F. (2012): A Kodály-koncepció és az Orff-schulwerk összehasonlítása. *Parlando: zenepedagógiai folyóirat*. 2012(6), Letöltés dátuma: 2023.11.26. Forrás: <https://www.parlando.hu/2012/2012-6/2012-6-04-Stipkovits4.htm/>
35. Szalai T. (2022): *Az Orff koncepció módszertani elemeinek zenei képességfejlődésre gyakorolt hatása az általános iskolai ének-zene órák tükrében.* [Phd értekezés] Debrecen: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola pp. 1–186 Letöltés dátuma:2023.10.15. Forrás: <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/0a416363-3c79-4350-a956-76bfe6ceb0a2/content>

36. Varga Á. (2022): *Zenei tevékenységek hatása a kognitív kontroll folyamatokra.*, [Phd-
értekezés]. Budapest: Neveléstudományi Doktori Iskola
DOI: [10.15476/ELTE.2022.175](https://doi.org/10.15476/ELTE.2022.175).